

Queer-tutkijan ura – onko sitä?

Harri Kalha & Tuula Juvonen

Suomen Queer-tutkimuksen Seura järjesti 5.11.2008 keskustelutilaisuuden aiheesta ”Onko uusilla tieteenaloilla tulevaisuutta Suomessa? Queer-tutkimus rahoituspolitiikan murroksessa”. Puhuimme molemmat tilaisuudessa, yksi puheenjohtajan, toinen panelistin ominaisuudessa. Seuraavassa tekstissä olemme yhdistäneet puheenvuoromme ja poimineet mukaan myös muiden alustajien kommentteja.

Suomalaisen queer-tutkimuksen riipeä historia

Queer-tutkimus alkoi saada tuntuvaa jalansijaa Suomen yliopistoissa 1990-luvun puolen välin jälkeen – aihepiiriin liittyviä pro gradu-tutkielmia tehtiin toki jo sitä ennen. Opiskelijoiden ja nuorten tutkijoiden keskinäinen verkostoituminen kannusti jatko-opintoihin ryhtyjiä. Taloudellista tukea tarjosivat säätiöiden lisäksi erityisesti opetusministeriön ja Suomen Akatemian tarjoamat rahoitusmahdollisuudet tutkijakoulujen ja ulkomailla opiskelun mahdollistavien apurahojen muodossa. Akatemian postdoc -rahoitus edesauttoi tohtoreita edelleen dosentin pätevyyden saavuttamiseen, ja tämän ansiosta ensimmäiset queer-tutkijat todettiin 2000-luvulla päteviksi myös professorinhauissa.

Alan tieteellinen seura, Suomen Queer-tutkimuksen Seura, on vaikuttanut vuodesta 2004. Vuonna 2009 se pääsi hakemaan Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsenyyttä. SQS on julkaissut vuodesta 2006 kansainvälistä, kolmikielistä tieteellistä *open access* -julkaisua, SQS-lehteä. *European*

Reference Index for the Humanities on listannut SQS-lehden alansa tärkeiden eurooppalaisten referee-julkaisujen joukkoon.

Suomalaista queer-tutkimusta leimaa poikkeuksellisen aktiivinen kansainvälinen yhteistyö: pelkästään viimeisen viiden vuoden aikana seura on ollut mukana järjestämässä kymmenkuntaa alan kansainvälistä konferenssia, seminaaria tai workshopia. Ei siis ole kysettäkään, etteikö queer-tutkimus edustaisi relevanttia, ajan hermolla olevaa tutkimussuuntaa, jonka tieteellinen profiili on Suomen oloissa merkittävä.

Seuran vilkas toiminta on kuitenkin toteutettu vakiintuneiden instituutioiden rahoitusrakenteiden puuttuessa lähes kokonaan talkootyönä. Rahoitusta tutkimukseen on toistaiseksi löytynyt väitöskirjojen tekijöille, mutta seuran jäsenten parissa on herännyt kysymys siitä, mikä on osaisensa jo todistaneiden tutkijoiden kohtalo. Vaikuttaa siltä, että queer-tutkimus ja queer-tutkijat joutuvat kohtaamaan akateemisessa maailmassa sellaisia – rakenteellisia, mutta myös asenteellisia – ongelmia, joilta muiden oppiaineiden edustajat säästyvät.

Vieroksutaanko queer-tutkimusta?

Yksi ruma, vanhakantaiselta kalskahtava sana on pakko lausua heti kätelessä ääneen: homofobia. Tai oikeastaan kaksi, homofobia ja misogynia, nehän käyvät yleensä käsi kädessä. Sanat kuulostavat melodramaattisilta,

SQS
1/2011

52

Pervo/
peruutus/peili
Keskustelut

Harri
Kalha
&
Tuula
Juvonen

kun puhe on institutionaalista rahoitusrakenteista, mutta ne ovat relevantteja, koska seksuaalisuuteen ja sukupuolisuuteen liittyvät kysymykset aktivoivat edelleen monissa ihmisissä (myös tiedeihmisissä) irrationaalista levottomuutta ja torjuntajoja, joista osa voi olla hyvinkin tiedostamattomia. Koska queer-tutkimus liittyy *implikaation kautta* niin sanottuihin seksuaaliin vähemmistöihin, torjuntamekanismit täytyy huomioida.

Homoseksuaalisuuden suhde queer-näkökulmaan on samantapainen kuin mustuuden suhde postkoloniaaliseen tutkimukseen: kun puhutaan rodullistavista representaatioista, on tuskin ratkaisevan kiinnostavaa, onko tutkija itse vaikkapa ihonväritään musta tai uskonnoltaan juutalainen. Queer-tutkimuksen kohdalla vaikuttaa kuitenkin jonkinlainen negatiivinen (ja ilmeisen sensaatiohakuinen) homo-oletus.¹

Samalla oletetaan, että tutkimuksen ”tuloksellisuus” koskettaisi vain marginaalista kansanosaa tai että sen tukeminen olisi lähinnä jonkinlainen eettinen vastuu (”suvaitsevaisuuden” ja ”moniarvoisuuden” edistäminen). Tällöin unohtuu, että teoreettinen analyysi, kulttuurinen itsetuntemus ja kriittinen reflektio – näihin humanistis-yhteiskuntatieteellinen tutkimus pyrkii – ovat kollektiivista pääomaamme, tieteenaloista tai muista suuntautumisista riippumatta. Esimerkiksi heteroseksuaalisuuden tutkimus mieltyy monilla jotenkin perverssiksi – tai uhkaavaksi? – tiedonlajiksi, vaikkei se ole sen kummempi tutkimuskohde kuin vaikkapa kansallinen ideologiakaan.

¹ Korostettakoon: monet queer-teorian keskeisistä innovaatioista ovat todellakin homo- ja lesbokontekstin perua. Vaikka queer-tutkimusta ei voi essentialisoida jonkinlaiseksi seksuaalisten marginaalien politikoinniksi tai itsetutkiskeluksi, ei myöskään pidä unohtaa kulttuurisen erityisyyden voimaa näköalojen tuoreuttamisessa. Paljon puhutut innovaatiot ponnistavat usein juuri niin sanotuista marginaaleista.

Ennakkoluulot nostivat päätään myös tätä tilaisuutta järjestettäessä. Suomen Akatemian pääjohtaja Markku Mattila, joka oli aikeissa osallistua tilaisuuteen, sai seminaaria edeltäneellä viikolla seuraavan sähköpostiviestin:

”Osallistutte alla esitettyyn Kristiina-instituutin järjestämään tapahtumaan. Naistutkimus on käytännössä Suomessa pienen lesbomyönteisen ja heterovihamielisen klikin hallinnassa. ’Tutkimukset’ ovat - - lähinnä mielipidekirjoituksia, eivätkä mitään oikeita tutkimuksia. - - Katkaisemalla naistutkimuksen rahoitus yhteiskunta kehittyy terveempään suuntaan ja säästämme rahaa oikeasti arvokkaaseen tutkimustyöhön.”

Tätä mielenilmausta on vaikea käsittää muutoin kuin karkean misogynian ja homofobian ilmaisuna – irrationaalisia ennakkoluulojahan tässä tuuletetaan. Tietysti kyseisen purkauksen voi sivuuttaa absurdateettina. Mutta toiseuttava asenne on myös akateemista arkipäivää. Torjunta (tai vieroksunta tai vähättely) koskettaa erityisesti sellaisia tutkijoita, jotka sinnittelevät pienillä, mutta ajankohtaisilla aloilla tai eri alojen välimaastoissa. Tutkijoita, joille oma alkuperäinen tieteenala on usein kääntänyt selkensä, koska poikkitieteisyys ei aja disiplinaarista ”ydinalue”-agenda.

Karuja urakohtaloita

Tässä nais- ja miestutkijoiden asema saattaa poiketa toisistaan siinä, että naistutkimus monitieteisenä alana on perinteisesti tarjonnut turvapaikan omista tieteenaloistaan erkaantuneille naistutkijoille. Siirryttyään sosiaalipolitiikan laitokselta naistutkimuksen laitokselle toinen meistä (Tuula Juvonen) on profiloitunut lesbo- ja queer-tutkijana osallistuen ensin Akatemian rahoittamaan naistutkimuksen professorin johtamaan projektiin ja

työskennellen sen jälkeen Akatemian rahoituksella tutkijatohtorina niin Suomessa kuin ulkomaillakin. Dosentin pätevyys ja jäsenyys Akatemian huippuyksikön naistutkimusryhmässä edesauttoivat myös naistutkimuksen lehtorin viran saamista Jyväskylän yliopistossa, jossa queer-tutkimus on yksi oppiaineen julkilausutuista painopisteistä.

SQS:n järjestämän paneelikeskustelun jälkeen on kuitenkin osoittautunut, että queer-tutkijan eteneminen opetustehtävissä ei välttämättä suju ongelmitta. Naistutkimuksen professuurin pätevyyteen Juvosen ansiot eivät taannoisessa viranhaussa riittäneet. Vaikka kotimainen arvioitsija arvosti uuden oppialan vakiinnuttamiseksi tehtyä työtä kansallisella tasolla ja näki tutkijan profiilin monipuolisuuden queer-tutkimuksen sisällä, toinen kansainvälisistä arvioitsijoista totesi, että hakijan suuntautuminen ”vain queer-tutkimukseen” vaikuttaa kapealta, eikä pääsääntöisesti kansallinen julkaiseminen riitä meritoimaan hakijaa virkaan.

Toinen meistä (Harri Kalha) puolestaan tuli jo paneelikeskustelun puheenvuorossaan ulos kaapista akateemisena ”häviäjänä”. Hän totesi olevansa systeemin syrjäyttämä toimija, jolla on takanaan loistava tulevaisuus. Kalha kertoi tutkijan urakehityksestään näin:

”Väittelin 11 vuotta sitten, olen kaksinkertainen dosentti, minut on palkittu useista julkaisuistani; olen toiminut Helsingin yliopiston Tutkijakollegiumissa kolme vuotta ja johtanut Suomen Akatemian monitieteistä tutkimusprojektia samoin kolmen vuoden ajan. Joku saattaisi erehtyä luulemaan minua menestyjäksi. Mutta ei: johdin akatemiaprojektia menestyksekkäästi – työttömyyspäivärahan turvin. Nyt käyn muutaman kuukauden välein työvoimatoimistossa lakki kädessä selittämässä virkailijalle, mikä ihme on dosentti ja miten tuollaisen saisi työllistymään.”

Ansiokkaan uran rakennuspalikoista puuttuu siis se olennaisin: jatkuva rahoitus. Yliopistollisten virkojen ulkopuolella kohtuuttomat työttömyysjaksot ovatkin viime vuosina luonnollistuneet tutkijan ”urapolun” rakenteelliseksi osaksi. Nykytilanteessa aktiiviset tutkijat pakotetaan toimimaan laittomasti: julkaisemaan artikkeleita ja jopa kirjoja työttömyyspäivärahan turvin. Heidän on pakko toimia näin, jos he haluavat jatkaa meritoitumistaan – ja toteuttaa itseään tutkijuuteen kasvaneina yksilöinä. Tämä moraalista turmeleva tilanne on paitsi loukkaus tutkijan ammatillista identiteettiä kohtaan, myös pitkällä tähtäimellä täysin takaperoista tieteen tuloslaskennan kannalta. Käytännössä se johtaa niin sanottuun aivovuotoon ja vielä huomattavasti valitettavampaan asiaan eli väitelleiden tutkijoiden täydellisiin alanvaihdoksiin. Koko tutkijuuden käsite asettuu tässä tilanteessa kyseenalaiseen valoon tai on vähintään määriteltävä uusiksi. Kun ura-sana implikoi tiettyä jatkuvuutta, voi hyvin kysyä, jääkö queer-tutkijan ura pelkäksi akateemiseksi kuplaksi?

Institutionaalinen tuki

Tutkija Jan Wickman kiinnitti omassa puheenvuorossaan huomiota siihen, kuinka queer-tutkimuksen institutionaalinen tuki on Suomessa heikompaa kuin esimerkiksi Ruotsissa. Kun Ruotsissa queer-tutkimus on integroitunut yliopistoinstituutioon sekä kurssikirjojen että opetusvirkojen muodossa², Suomessa queer-tutkimus näyttää edelleen jonkinlaisena akateemisena vastakulttuurina. Suomessa ala ei nauti institutionaalista tukea, eikä sillä ole oppituoleja, tutkijanvirkoja tai tutkimusrahoitusta. Talkoovoima on hieno asia prosessien käynnistysvaiheessa, mutta pitkällä tähtäimellä tarvitaan julkista tukea.

2 ”Queer” on esimerkiksi ruotsalaisen Liber-kirjasarjan yhteiskuntatieteellisten käsitteiden joukossa. <http://www.martinberg.se/?tag=liber>.

Mainittakoon, että kansainvälisellä kentällä johtavat queer-tutkijat vaikuttavat usein omilla laitoksillaan (esimerkiksi kirjallisuuden tutkimuksen laitoksilla). ”Marginaalista” tieteenalaa edustavien tutkijoiden kriittinen panos on niissä tervetullut osa dynaamista professorikuntaa. Suomessa laitokset kamppailevat nyt olemassaolostaan pitäen kynsin hampain kiinni vähistä viroista ja supistuvista rahavaroista, pyrkien rajaamaan toimintansa välttämättömimpään. Tässä tilanteessa dynaaminen, poikkitieteinen toiminta kääntyy nopeasti tutkijaa vastaan.

Anita Lehikoinen opetusministeriöstä näki yliopistojen uusien rahoitusmallien mahdollistavan yliopistojen omien strategisten painopisteiden kehittämisen entistä vahvemmiksi. Mutta mitä aloja yliopistot pitävät jatkossa tukemisen arvoisina painoalueinaan? Esimerkiksi Jyväskylän yliopisto on alkanut seminaarin jälkeisenä aikana kyseenalaistaa queer-tutkimuksen roolia naistutkimuksen painopistealueena, samalla kun se on ryhtynyt radikaalisti vähentämään koko oppiaineen rahoitusta. Tämä johtaa pahimmillaan queer-tutkimuksen opetuksen surkastumiseen ja alalle suuntautuneen lehtorin viran lakkauttamiseen. Kaikki tämä yliopistojen ”rakenteellisen kehittämisen” nimissä.

Queer-tutkimuksen näkökulmasta institutionaalisten tukirakenteiden puuttuminen ja alan tutkimusta ympäröivä rahoitustyhjiö johtavat akateemisen kulttuurin köyhtymiseen. Kyse ei ole vain tutkijoiden omasta nahasta, vaan akateemisesti pätevöityneen ja hyvin verkostoituneen ohjaaja- ja opetuskapasiteetin haaskaamisesta ja jatkuvuuden kyseenalaistamisesta. Kuinka ajanmukaisena ja elinkelpoisena voidaan pitää sellaista akateemista kulttuuria, joka ei suo elintilaa uusille kriittisille suuntauksille ja näkökulmille?

Seminaarissa sekä Helsingin yliopiston rehtori Thomas Wilhelmsson ja Tutkijakollegiumin johtaja Juha Sihvola puhuivat lämpimästi sen puolesta, että kiinnostavinta tutkimusta tehdään useimmiten juuri tieteiden

rajapinnoilla. Elitistiseksi arvostellun yliopiston murroksen Wilhelmsson näki mahdollisuutena juuri uusille avauksille, kun uudet yhteiskunnalliset tarpeet kanavoidaan arvokeskustelun kautta yliopistoihin. Sihvola puolestaan korosti vapaan kilpailun merkitystä tutkimusrahoituksen jakamisessa. Hänen mukaansa se antaa entistä enemmän mahdollisuuksia myös uusille tutkimusaloille ja niiden kriittiselle ja haastavalle potentiaalille. Nähtäväksi jää, miten queer- ja naistutkimuksesta käytävä ”arvokeskustelu” suodattuu osaksi yliopistojen toimintaa, tai kuinka ”vapaata” on sellainen kilpailu, johon toiset osallistuvat vapaina paitsi tieteenalojen rajoista myös institutionaalisista tukirakenteista.

Yllättäviä arviointikriteereitä

Tieteenalojen rajamaastoilla viihtyvällä tutkijalla ei välttämättä ole kotia millään yksittäisellä tieteenalalla. Queer-tutkimuksen kohdalla tämä on sääntö pikemmin kuin poikkeus: alahan on milteipä olemuksellisesti post-disiplinäärinen. Tutkimusrahoitusta ja institutionaalista statusta hahmotetaan hallintosyistä kuitenkin edelleen varsin tiukoissa oppiainekehysissä. Mikäli muutospaineissa ei huomioida tiettyjen alojen ja tutkimusparadigmojen – toki myös tutkijayksilöiden – erityisluonnetta, näiden kehittymismahdollisuudet tyrehtyvät. Ei kai tutkijoista haluta tiedemaailman lainsuojattomia?

Harri Kalha valaisi tätä problematiikkaa esimerkeillä queer-alan tutkimushankkeita arvioivista asiantuntijalausunnoista. Ensimmäinen tapaus on muutaman vuoden takaa. Kahdesta arvioijasta toinen oli äärimmäisen innostunut; lausunnossaan hän korostaa, että hanke on *“at the cutting edge [of research]”*; se on hänen mukaansa

“highly innovative”, “an exciting project that - - will produce some useful if not startling results in both conceptual and methodological terms”.

Hakemus sai arvioijalta peräti 29 pistettä 30:stä, eli täydet viisi pistettä kaikissa paitsi yhdessä osa-alueessa nelosen (joka siis sekin on *excellent*). Positiivisempaa arviota ei olisi voinut toivoa.

Mutta saman tutkimussuunnitelman arvioi myös toinen asiantuntija. Hän antoi hankkeelle täydet nolla pistettä – siis nollan joka ainoassa kohdassa, kun arviointiskaala liikkui asteikolla 1–5. Tuomio kuului ivallisesti: “[*This is*] not research but can better be categorised as creative writing”. Kyseinen rahoitustaho, Tutkijakollegium, hyväksyi mielivaltaisen ristiriitaiset lausunnot sellaisenaan, eikä kolmatta mielipidettä pyydetty.

Toinen esimerkkini on tuoreempi, vuodelta 2008, ja koskee eri tutkijaa. Asiantuntijalausunnossa todetaan:

“I cannot see that this project is scientifically significant. - - Moreover, what is queer theory - - I suppose the use of queer theory might make the project multi-disciplinary, if queer theory doesn't belong to the field of gender studies. But then we need to know what queer theory is.”

Arvovaltainen lausunnonantaja ei siis tiedä – tai ole tietävinään – mitä queer-teoria on. Tutkimussuunnitelma sai arvosanaksi ykkösen (asteikolla yhdestä kuuteen).

Molemmissa tapauksissa ilmiselvänä ongelmana on, että hanketta arvioi jyrkästi eri paradigmaa ja/tai tieteenalaa edustava henkilö, jolla voi myös todeta olleen (lievästi sanoen) ennakkoluuloinen asenne paitsi sukupuolen tutkimukseen, myös ”postmoderneihin” näkökulmiin ylipäätään. Itse asiassa molemmat arvioijat tulevat lausunnoissaan jääväneeksi itsensä. Jälkimmäisessä tapauksessa tämä tapahtuu seuraavin sanoin:

“I should like to conclude my assessment by pointing out that as a mainstream scholar I find the prose in ‘critical’ texts, especially when there is a postmodern touch in them, to be more or less impossible to

penetrate. [sic] this, of course, is to say that ‘critical’ science is no science at all. - - I leave it to the panel to determine whether it is fair to impose mainstream scientific requirements on projects that belong in the field of Gender Studies or similar fields.”

Arvioija siis myöntää oman ennakkoluuloisuutensa. Silti arvio otettiin Akatemiassa vakavasti. Sietää kysyä: Onko *mainstream* eli tuo kultainen keskitie todella juuri se tie, johon suomalaista tiedemaailmaa halutaan luotsata? Sanasta *critical* näyttää tulleen ruma sana tiedeyhteyksissä – siitäkin huolimatta, että se on huomattavasti luontevampaa kieltä, ainakin humanistille, kuin esimerkiksi ”innovaatio” tai ”tulokset”, joita virallisessa tiedepuheessa tunnetusti korostetaan.

Lausunnoissa tuntuu lisäksi korostuvan kansainvälisyyden merkitys queer-tutkimuksen kannalta varsin ongelmallisilla tavoilla. Akatemian asiantuntijan vuoden 2008 alussa antama lausunto oli erittäin positiivinen, mutta kokonaisarvioksi siinä annettiin vain 5, koska arvioitsija suhtautui varauksella tutkimuksen ”globaaliin vaikutukseen” (*global impact*). Arvioija ylisti suunnitelman selkeyttä, totesi sen varmasti innovatiiviseksi ja uutta tietoa tuottavaksi. Mutta *“The proposal could not score a 6 as that depends upon global impact. Any project that depends for its success upon an intimate familiarity with the Finnish language could not, I am afraid, be global.”*

On aiheellista kysyä, missä vaiheessa tällainen *global impact* -ajattelu muuttuukin kulttuuri- ja kieli-imperialismiksi? Onko meillä todella varaa painottaa sokeasti kansainvälisyyttä suomalaisen akateemisen kulttuurin kustannuksella? Ulkomaisia arvioitsijoita pitäisi ehdottomasti valaista siitä, että Suomella on oma, erityinen (akateeminen) kulttuurinsa, joka tarvitsee myös äidinkiellillä pelaavia toimijoita – jotka eivät tästä huolimatta todellakaan ole kyvyttömiä osallistumaan ajatustenvaihtoon myös kansainvälisellä tasolla!

Pirjo Hiidenmaa Suomen Akatemiasta ja Antti Arjava Suomen kulttuurirahastosta vakuuttivat, että rahoittajat tekevät voitavansa taatakseen ja kehittäkseen edelleen arviointiprosessien oikeudenmukaisuutta. Esimerkiksi naistutkimus tulee jatkossa olemaan Akatemian hakulomakkeissa oma tieteenalansa, samaan tapaan kuin Tutkijakollegiumilla jo on. Hakija voi myös tehdä esityksiä siitä, keitä arvioijia hän pitäisi asiantuntevina omalla alallaan. Akatemia luottaa kuitenkin omiin asiantuntijapaneelihinsa ja toimikuntiin, joiden keskustelun ja konsensuslausuntojen kautta muodostettujen päätösten uskotaan estävän yli- tai alilyönnit. (Mutta käsitelläänkö esimerkiksi ennakkoluuloisen nollalausunnon saanut hakemus toimikunnassa?) Kulttuurirahasto kannustaa hakijoita laatimaan hakemuksia, jotka kommunikoivat yleiskielisesti ja mahdollisimman moneen suuntaan.

Vastauksia kysymyksiin?

Suomen Queer-tutkimuksen seura järjesti tilaisuuden akateemisille vaikuttajille ja rahoittajille saadakseen vastauksia erityisesti seuraaviin kysymyksiin:

- Miten voisimme turvata pienten tai nuorten alojen kehitysmahdollisuudet kiristyvässä taloudellisessa tilanteessa?
- Miten saisimme lisättyä panostusta yksittäisiin tutkijavirkoihin, jotka ovat ainakin humanistis-yhteiskuntatieteellisillä aloilla edelleen luontevin ja tarpeellisin rahoitusmuoto? Miten saataisiin varoja suunnattua jo väitelleiden, postdoc tai varttuneempien tutkijoiden palkkaamiseen, etenkin sellaisilla aloilla, jotka eivät kytkeydy suoraan mihinkään vakiintuneeseen tieteenalaan?
- Pystyykö rahoituspolitiikka nykyisten menettelytapojen puitteissa todella reagoimaan moni- ja poikkitieteisyyden haasteisiin? Eikö

innovaatiosta, ajanmukaisuudesta ja kansainvälisyydestä tule tyhjiä sanoja tilanteessa, jossa yksilöllisten tutkijoiden ja kriittisten näkökulmien elintila jatkuvasti vähenee?

– Miten arviointiprosessit saataisiin läpinäkyvämmiksi, jotta myös hakija voi vakuuttua prosessin oikeellisuudesta? Kuten tiedämme, loistavatkin arviot saanut hakija saattaa loppukierroksella jäädä vailla rahoitusta, ja tällöin hylkäämistuomio pitäisi voida perustella hakijalle.

Valitettavan monet kysymyksistä tuntuivat jäivät vielä vaille vastausta. Kaikesta tästä huolimatta jatkamme rahoituksen hakemista – koska haluamme uskoa Suomen Akatemian ja Kulttuurirahaston kaltaisiin instituutioihin. Haluamme uskoa siihen, että ne elävät ja muuttuvat ajassaan, tarkentavat menettelytapojaan, aivan kuten me tieteen tekijätkin joudumme jatkuvasti tekemään.